

Notariat w Polsce 1946–1952

Stan prawny¹ notariatu z II Rzeczypospolitej obowiązywał przez kilka pierwszych lat w Polsce Ludowej. Sytuacja notariuszy uległa jednak w tym okresie znacznemu pogorszeniu, z uwagi na likwidację prywatnej własności w sferze produkcji i handlu oraz zniszczenia wolnego rynku². Po zwrocie politycznym z drugiej połowy 1948 r., po dokonaniu zmian w prawie cywilnym i karnym oraz w prokuraturze, sądach i adwokaturze, przyszła kolej także na notariat³. Notariat w ZSRR był upaństwowiony – istniały państwowe biura notarialne – taki sam los czekał notariat w Polsce Ludowej.

Po 1945 r. przepisy i koncepcje polskiego prawa poddane zostały oddziaływaniu wzorców prawa socjalistycznego⁴. Teoria prawa zaczęła akcentować takie zjawiska jak: zasadniczo odmienną treść prawa socjalistycznego, rolę prawa w budowie społecznej sprawiedliwości, wyrażanie przez prawo woli klasy panującej, czy działanie w interesie całego społeczeństwa⁵. Fundamentalnym zadaniem prawa socjalistycznego stało się przekształcenie stosunków własnościowych; zapewnienie ochrony własności społecz-

---

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 27 października 1933 r. (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej z 1933, Nr 84, poz. 609), rozpoczęło nowy etap w dziejach polskiego notariatu, który po raz pierwszy w historii naszego kraju został zorganizowany na jednolitych na obszarze całego kraju zasadach prawnych. W momencie wejścia w życie rozporządzenia w dniu 1 stycznia 1934 r., utraciły moc obowiązującą dotychczasowe przepisy pozaborcze o organizacji notariatu oraz czynnościach notarialnych. W szczególności należy zwrócić uwagę, że zgodnie z art. 123 ustawy prawo o notariacie straciły moc obowiązującą: ustawa notarialna z 1866 r.; dekret Rady Regencyjnej w przedmiocie przepisów tymczasowych o notarjacie z dnia 3 lipca 1918 r.; ustawa o zmianie niektórych postanowień ustawy notarialnej, obowiązującej w okręgach sądów apelacyjnych w Warszawie, Lublinie i Wilnie z dnia 5 lipca 1926 r.; ustawa notarialna z dnia 25 lipca 1871 r.; ustawa z dnia 25 grudnia 1876 r.; rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 października 1854 r.; oraz akty wykonawcze do powyższych ustaw. Warto także zauważyć, że artykuł ten zawierał ogólną klauzulę derogacyjną z bardzo istotnym rozróżnieniem. Mam tutaj na myśli, że z dniem wejścia w życie prawa o notarjacie dotychczasowe przepisy o organizacji notariatu tracą moc w zupełności i całkowicie, natomiast przepisy o czynnościach notarialnych tracą moc jedynie o tyle, o ile zostały w prawie o notarjacie unormowane. W ten sposób zatem zachowują moc liczne przepisy dotyczące notariatu w zakresie prawa o spółkach akcyjnych. Rozporządzenie liczyło 150 artykułów i było podzielone na 3 części, ustrój notarjatu, czynności notarialne oraz przepisy wprowadzające; Zob. szerzej J. Glass, *Rzut oka na polską ustawę notarialną*, „Przegląd Notarialny”, nr 10, Warszawa 1933; T. Kostórkiewicz, *Konstytucja notariatu polskiego*, „Przegląd Notarialny”, nr 13, Warszawa 1933; W. Natanson, *Stanowisko notariusza na tle ustrojowym według polskiego prawa o notariacie*, „Przegląd Notarialny”, nr 7, Warszawa 1934.

² A. Lityński, *Historia prawa w Polsce Ludowej*, Warszawa 2005, s. 92.

³ *Ibidem*.

⁴ T. Maciejewski, *Historia ustroju i prawa sądowego Polski*, Warszawa 2008, s. 402.

⁵ *Ibidem*.

nej; podporządkowanie interesów jednostki interesom państwowym i partyjnym; formułowanie klauzul generalnych odwołujących się do moralnego charakteru prawa np. norm współżycia społecznego⁶.

Zmiany ustrojowo-polityczne po II wojnie światowej, spowodowały, że środowisko notariuszy przyjęło jako konieczność przystosowanie się do nowych warunków pracy oraz funkcjonowania notariatu w Polsce. Dnia 31 lipca 1946 r., na podstawie dekretu o przenoszeniu i zwalnianiu notariuszów oraz powierzania pełnienia obowiązków notariuszów sędziom i prokuratorom w okresie przejściowym z dnia 22 stycznia 1946 r.⁷, odwołano wszystkich notariuszy w Polsce⁸. Większość zwolnionych osób, została powołana do pełnienia stanowiska sędziego sądu okręgowego i jednocześnie notariusza⁹. Podstawę prawną do pełnienia obowiązków sędziego stanowił dekret o rejestracji i przymusowym zatrudnieniu we władzach wymiaru sprawiedliwości osób mających kwalifikacje do objęcia stanowiska sędziowskiego z 22 lutego 1946¹⁰ r., natomiast do pełnienia funkcji notariusza, dekret z 24 stycznia 1946 r. Powierzenie tych funkcji, następowało na okres jednego roku, z możliwością przedłużenia na kolejne roczne okresy¹¹. Artykuł 1 dekretu z 24 stycznia 1946 r., stanowił, że następuje zwolnienie wszystkich notariuszy z jednoczesnym powierzeniem, posiadającym odpowiednie kwalifikacje, względnie zwolnionym od obowiązku legitymowania się nimi, sprawowania obowiązków sędziego sądu okręgowego, w myśl dekretu z 22 lutego 1946 r.

⁶ *Ibidem*, s. 403.

⁷ Dziennik Ustaw z 1946 r., nr 6, poz. 54.

⁸ W. Mróz, *Notariat polski w latach 1939–1951 (cz. II)*, „Rejent”, nr 7, Warszawa 2004, s. 198 i n.

⁹ Artykuł 1 i 2 dekretu z 22 stycznia 1946 r., stanowiły, że do 31 grudnia 1946 r., Minister Sprawiedliwości mógł bez zgody notariusza przenosić go do innej miejscowości oraz zwalniać z zajmowanych stanowisk, natomiast do 31 grudnia 1947 r., Minister Sprawiedliwości mógł również powierzyć czasowo pełnienie stanowiska notariusza sędziemu lub prokuratorowi; Znane były również przypadki delegowania notariuszy przez Prezesów Sądów Apelacyjnych. Decyzją Prezesa Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 20 stycznia 1948 r., Zygmunt Wojciechowski pełniący obowiązki notariusza w Trzebnicy – delegowany został do pełnienia obowiązków notariusza w Miliczu. Sprawa ta jest o tyle interesująca, gdyż łączy się z nią zagadnienie, czy Prezes Sądu Okręgowego mógł delegować asesora pełniącego zarazem obowiązki notariusza do innej miejscowości do pełnienia tam funkcji sędziowskich. Notariusz obowiązany był urzędować jedynie w siedzibie swojego urzędowania i mieć tylko jedną kancelarię. Zatem tak delegowany notariusz nie mógł pełnić obowiązków notariusza w nowej siedzibie, bo na to stanowisko nie miał nominacji zaś swojego miejsca urzędowania nie mógł opuścić i przerwać urzędowania. W takim wypadku tak strony, jak i notariusz, mogły być narażone na szkody majątkowe. Zgodnie z art. 111 prawa o notariacie, notariusz przechowywał u siebie oryginały aktów i protokołów jak również księgi i pieczęcie notarialne, i w wypadku takiej przerwy notariusza, nikt nie mógł podjąć funkcji notarialnych w jego zastępstwie w jego miejscu urzędowania; Zob. szerzej Archiwum Państwowe we Wrocławiu, *Rada Notarialna we Wrocławiu 1947–1952*, nr zespołu 353/0. Karta A, nr spisu 5, sprawy organizacyjne, s. 31 i n.

¹⁰ Dziennik Ustaw z 1946 r., nr 9, poz. 65.

¹¹ R. Szytk, *Geneza upaństwowienia notariatu*, „Rejent”, nr 1, Warszawa 1997, s. 144.

W 1945 r., Minister Sprawiedliwości powołał na urząd notariusza 130 osób. Na mocy dekretu z 22 stycznia 1946 r., na stanowisko notariusza mianowane mogły być osoby bez ukończenia uniwersyteckich studiów prawniczych, odbycia aplikacji notarialnej i złożenia egzaminu notarialnego, jeżeli przez 10 lat były zatrudnione w charakterze urzędnika w kancelarii hipotecznej lub notarialnej¹². Należy zaznaczyć, że z dniem 1 sierpnia 1946 r., wygasła podstawa prawna powołania zwolnionych w trybie dekretu z 24 stycznia 1946 r., notariuszy do pełnienia obowiązków sędziowskich, na podstawie dekretu z 3 stycznia 1947 r.¹³ w sprawie zmiany dekretu z 22 lutego 1946 r. o rejestracji i przymusowym zatrudnieniu we władzach wymiaru sprawiedliwości osób mających kwalifikacje do objęcia stanowiska sędziowskiego. Według głównych tez, które określono tezami *pro foro interno* urzędzenia notariatu, powrót do czystego systemu obowiązującego prawa o notariacie był mało realny, zresztą ze względów bezpieczeństwa zawodu – w założeniu szczególnie niepożądany. Zgodnie z głównymi tezami tych aktów prawnych dążono do przedłużenia obecnego stanu rzeczy z utrzymaniem notariatu w sektorze publicznym, bez jakiegokolwiek nowelizowania obowiązującego prawa o notariacie. Próbowano także w odpowiednich proporcjach utrzymać zasadę zatrudniania notariuszy w sądownictwie, co nadawało mu charakter służby państwowej. Do tez *pro foro externo* możemy zaliczyć następujące postulaty: do 1 sierpnia 1948 r., powinna być przeprowadzona stopniowa demobilizacja¹⁴ z denominacją notarialną tych zatrudnionych w sądownictwie notariuszy, którzy sami o to wystąpią i nie kwalifikują się do pracy w sądownictwie; przed 1 sierpnia 1948 r., wydany będzie dekret, upoważniający Ministra Sprawiedliwości w okresie do 31 grudnia 1948 r., do powoływania poszczególnych notariuszy do pełnienia czynności sędziowskich na okres czasu nie dłuższy niż jeden rok z możliwością przedłużenia tego powołania na kolejny rok; notariusze, którzy nie byli objęci postępowaniem przewidzianym powyżej, po otrzymaniu denominacji notarialnej będą powołani z dniem 1 sierpnia 1948 r., do pełnienia czynności sędziowskich na dotychczasowych zasadach; przed 1 sierpnia 1948 r., powinno być wystosowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości pismo instrukcyjne do prezesów sądów okręgowych i apelacyjnych oraz sędziów sprawujących kierownictwo w sądach grodzkich, odwołujące wskazania zawarte w piśmie okólnym z września 1947 r., o traktowaniu notariatu, jako „zajęcia ubocznego”¹⁵.

¹² A. Oleszko, *Ustrój polskiego notariatu*, Warszawa 1999, s. 45.

¹³ Dziennik Ustaw z 1947 r., nr 5, poz. 21.

¹⁴ Demobilizacja mogła nastąpić po ustaleniu, że w każdym konkretnym przypadku stanie się to bez szkody dla prawidłowego działania aparatu wymiaru sprawiedliwości.

¹⁵ *Rada Notarialna we Wrocławiu 1947–1952*, nr zespołu 353/0. Karta A, nr spisu 5, sprawy organizacyjne, s. 13, Archiwum Państwowe we Wrocławiu. Notariusze z zastrzeżeniem szczególnie uzasadnionych

Istotne jest także przedstawienie najistotniejszych elementów protokołu z XXXIII Konferencji Prezesów i Wiceprezesów Rad Notarialnych, która odbyła się w dniach 24–25 stycznia 1948 r., w Toruniu¹⁶. W czasie konferencji poddano rozważeniu sytuację zawodową polskich notariuszy. Poruszono w sposób szczególny częściową demobilizację notariuszy w sądownictwie oraz współdziałanie w korzystaniu notariuszy z zasobów Funduszu Notarialnego na cele zbiorowe zawodu¹⁷. Podczas konferencji uznano także za pożądane, by notariat zajmował stanowisko zbiorowe względem publikowanych projektów z zakresu kodyfikacji prawa cywilnego. Do opracowania tych spraw wybrano Komisję Międzyizbową. Uczestnicy spotkania postanowili także złożyć zasadniczy protest przeciwko obarczaniu notariatu nadmiernymi obowiązkami skarbowymi. Wystąpiono do Ministerstwa Skarbu z zasadniczym memoriałem w sprawie zakresu obowiązków i odpowiedzialności notariuszy z dziedziny skarbowej. W związku z rozporządzeniem Ministra Skarbu z 24 listopada 1947 r.,¹⁸ w sprawie zmiany rozporządzenia Ministra Skarbu z 31 października 1946 r., o księgach handlowych, uproszczonych i podatkowych Konferencja postanowiła zwrócić się do Ministerstwa Skarbu o „wyjednanie ustalenia, że notariusze nie mają obowiązku prowadzenia księgi podatkowej”¹⁹.

Dalsze zmiany w przepisach dotyczących prawa notarialnego zostały przeprowadzone na podstawie wydanej w dniu 17 lipca 1946 r., przez Ministerstwo Sprawiedliwości, Tymczasowej Instrukcji w sprawie reorganizacji notariatu²⁰. Instrukcja ta wprowadzała następujące zmiany dotyczące ustroju polskiego notariatu: nakaz zwolnienia wszystkich notariuszy na podstawie dekretu z 22 stycznia 1946 r.; nakaz powołania na stanowiska notariuszy, osób posiadających kwalifikacje, bądź nie posiadających kwalifikacji, ale legitymujących się odpowiednimi właściwościami na podstawie dekretu z 22 stycznia 1946 r.; nakaz pobierania wynagrodzenia za czynności notarialne według obowiązującej taksy z opłacaniem z tych wpływów wszelkich wydatków kancelaryjnych oraz obowiązkiem miesięcznego przekazywania czystego dochodu prezesowi sądu okręgowego i otrzymywaniem uposażenia sędziowskiego z dodatkami za sprawowanie czynności notarialnych²¹. Nowelizacja Tymczasowej Instrukcji została dokonana zarzą-

---

wyjątków, mogli być zatrudniani tylko w wydziałach i oddziałach cywilnych, w zasadzie w zakresie postępowania niespornego; przy ustalaniu zasięgu zajęć sędziowskich notariuszy, prezesi i kierownicy sądów, w razie wynikłych na tym tle rozbieżności powinni się porozumieć z właściwą Radą Notarialną.

¹⁶ *Rada Notarialna we Wrocławiu 1947–1952...*, s. 8.

¹⁷ *Ibidem*, s. 8.

¹⁸ *Dziennik Ustaw* z 1947 r., nr 73, poz. 466.

¹⁹ *Rada Notarialna we Wrocławiu 1947–1952...*, nr zespołu 353/0..., s. 11.

²⁰ „Tygodniowy Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości”, nr 34, z 12 sierpnia 1946.

²¹ A. Oleszko, *op. cit.*, s. 45.

dzeniem Ministra Sprawiedliwości z 1 sierpnia 1947 r., przesłanym do wiadomości Radom Notarialnym²². W przepisach tych wprowadzono takse za czynności dodatkowe, nie wymienione w rozporządzeniu z dnia 15 listopada 1935 r., poprzez dodanie § 26, a także wynagrodzenie określone w § 27 za czynności związane z dużym nakładem pracy i czasu, oraz określone w §28 czynności dokonane poza kancelarią. Pobieranie wynagrodzenia za te czynności następowało na własny rachunek pełniących obowiązki notariusza i pozostawało do ich dyspozycji²³.

Bardzo istotna w kształtowaniu koncepcji notariatu była także uchwała Walnego Zgromadzenia Notariuszy Izby Notarialnej w Warszawie z 5 sierpnia 1946 r., podjęta w związku z pogarszającą się sytuacją polskiego notariatu oraz nurtującymi już wówczas środowisko notariuszy problemami wiążącymi się z przygotowywanymi przez władze projektami reformy polskiego notariatu. Wyrażano wtedy następujące poglądy: jakiegokolwiek projekty zmierzające do gruntownego przeobrażenia istoty ustrojowej notariatu i zawodu notariusza, oparte na wielowiekowym doświadczeniu i realnych potrzebach życia społeczno-gospodarczego, powinny być traktowane po dogłębnym rozważeniu, w którym głos samego notariatu, wyrażony przez rady notarialne, z natury rzeczy powinien odegrać rolę; wobec dokonujących się w polskim życiu przemian, również pozycja notariatu domagała się przemian, w sensie rozszerzenia zakresu jego właściwości zawodowych, w duchu służby publicznej, jednakże bez naruszenia jego zasadniczego charakteru, jako działającego z ramienia państwa zawodu prawniczego, którego utrzymanie było jednym z istotnych czynników utrzymania zaufania do poczynań państwowej polityki społeczno-gospodarczej²⁴.

Zdaniem notariusza Michała Chanika miarą znaczenia i wartości każdej instytucji w życiu zbiorowości była jej użyteczność państwowa i społeczna²⁵. W ustroju opartym na własności prywatnej i wolnym obrocie gospodarczym, notariat spełniał przede wszystkim funkcje porządkowe i zabezpieczające, czuwając nad prawidłowością i bezpieczeństwem obrotu gospodarczego²⁶. Chanik twierdził, że: „w ustroju demokracji ludowej, opartym na własności publicznej tj. państwowej, samorządowej i społecznej,

²² R. Szytk, *op. cit.*, s. 145.

²³ *Ibidem.*

²⁴ A. Oleszko, *op. cit.*, s. 46.

²⁵ M. Chanik, *Rola i znaczenie notariatu w chwili obecnej oraz perspektywy jego rozwoju a przyszłość*, Referat polityczny wygłoszony 21 maja 1950 r., na Walnym Zgromadzeniu Notariuszy Izby Notarialnej we Wrocławiu, Archiwum Państwowe we Wrocławiu, *Rada Notarialna we Wrocławiu 1947–1952*, nr zespołu 353/0, Karta A, nr spisu 5, sprawy organizacyjne, s. 100; Zob. szerzej *Rada Notarialna we Wrocławiu 1947–1952*, nr zespołu 353/0. Karta A, nr spisu 14, księga protokołów Walnych Zgromadzeń i zarządu Funduszu Społecznego Notariuszów, Archiwum Państwowe we Wrocławiu.

²⁶ *Ibidem*, s. 102.

w których obrót gospodarczy jest reglamentowany na zasadzie ekonomiki planowej, notariat poza funkcjami uporządkowującymi i zabezpieczającymi spełnia ponadto funkcje utrwalające, warunkuje on zgodność obrotu prawnego z wytycznymi polityki społeczno-gospodarczej, wyrażonymi w obowiązujących przepisach normatywnych”²⁷.

W coraz większym stopniu zaostrzające się tendencje prowadzące do uspołecznienia notariatu, znajdowały bardzo małe zrozumienie w resorcie wymiaru sprawiedliwości. Propozycje przedstawiane przez środowiska notariuszy nie znalazły uznania władzy oraz nie były rozpatrywane przez organy państwowe. Pojawiła się także propozycja powołania notariatu, jako bliżej nieokreślonej pracy zespołowej notariatu, jako „wspólnoty pracy”. Został także opracowany „Regulamin ogólnej pracy zespołowej w notariacie”, który poddano dyskusji podczas walnych zgromadzeń izb notarialnych w 1950 r.²⁸ Wszelkie podejmowane jednak przez samorząd notarialny przedsięwzięcia w celu zachowania samodzielności ustrojowej notariatu, wobec z góry przyjętych założeń ideologiczno-politycznych nie mogły przynieść zamierzonego rezultatu. Coraz większa kontrola państwa we wszystkich dziedzinach życia społecznego oraz instytucjonalnego, doprowadziła do upaństwowienia notariatu, czego wynikiem była ustawa z 25 maja 1951 r., prawo o notariacie²⁹. Przed wejściem w życie ustawy, opracowano bardzo istotne dekrety przygotowywane w ramach unifikacji prawa cywilnego³⁰. Były to m.in. prawo osobowe z 29 sierpnia 1945 r.³¹; prawo spadkowe z 8 października 1946 r.³²; prawo rzeczowe z 11 października 1946 r.³³, oraz prawo o księgach wieczystych z 11 października 1946 r.³⁴ Prawo rzeczowe, prawo o księgach wieczystych, przepisy wprowadzające prawo rzeczowe i prawo o księgach wieczystych dokonały unifikacji prawa rzeczowego³⁵. Bardzo istotnym *novum* było przyjęcie rozwiązania odmiennego od prawa niemieckiego, że wpis do księgi wieczystej nie był jedynym sposobem nabywania, przenoszenia, zmian, umarzania praw rzeczowych na nieruchomości. Dekrety wprowadzały obowiązek, a więc przymus prowadzenia oddzielnej księgi wieczystej dla każdej nieruchomości poza stanowiącymi własność Skarbu Państwa³⁶. Nowe prawo rzeczowe wpro-

²⁷ *Ibidem*, s. 101–104.

²⁸ A. Oleszko, *op. cit.*, s. 48.

²⁹ Dziennik Ustaw z 1951 r., nr 36, poz. 276; T. Szawłowski, *Prawo o notariacie. Prawo o księgach wieczystych oraz przepisy wykonawcze i związkowe*, Warszawa 1981, s. 5 i n.

³⁰ A. Lityński, *op. cit.*, s. 188.

³¹ Dziennik Ustaw z 1945 r., nr 40, poz. 224.

³² Dziennik Ustaw z 1946 r., nr 60, poz. 329.

³³ Dziennik Ustaw z 1946 r., nr 57, poz. 319.

³⁴ Dziennik Ustaw z 1946 r., nr 57, poz. 320.

³⁵ E. Borkowska-Bagińska, *Historia Prawa Sądowego*, Warszawa 2006., s. 140.

³⁶ *Ibidem*, s. 141.

wadzało bezwzględny przymus zachowania formy aktu notarialnego o przeniesienie własności nieruchomości, ale ograniczało zasadę wpisu do ksiąg wieczystych umów przenoszących własność nieruchomości³⁷. Wybitny cywilista Fryderyk Zoll³⁸ w wydanym w 1947 r. *Prawie cywilnym w zarysie. Prawo rzeczowe*³⁹, omówił 5 grup ograniczeń własności, które wprowadzało nowe prawo rzeczowe. Pierwsza zawierała ograniczenia ustawowe, związane głównie z prawem sąsiedzkim, krępujące właściciela w swobodnym wykonywaniu prawa własności i znane europejskiemu prawu cywilnemu XX w. Druga grupa ograniczeń, również wynikająca z ustaw, związana była z prawem władzy wkraczania w sferę praw właściciela. Kolejne trzy grupy ograniczeń prawa własności związane były z ustawowymi obowiązkami jego wykonywania, z ograniczeniami wyznaczanymi przez samych właścicieli na rzecz innych osób oraz zakazami alienacji wynikającymi z ustawy albo rozporządzenia sądu⁴⁰.

W dniu 1 stycznia 1952 r.⁴¹, weszła w życie ustawa z 25 maja 1951 r.,⁴² prawo o notariacie. Z dniem wejścia w życie ustawy straciło moc obowiązującą rozporządzenie Prezydenta Ignacego Mościckiego z 1933 r., oraz wszystkie akty prawne wydane w latach 1946–1951. Artykuł 1 ustawy stanowił, że państwowe biura notarialne są powołane do sporządzania aktów, którym strony obowiązane są lub chcą nadać formę notarialną, do uwierzytelniania i poświadczania dokumentów oraz do dokonywania innych czynności zleconych przez prawo. Zniesione zostały izby notarialne jako samorząd zawodowy notariuszy, gdyż ustawodawca uznał tę instytucję za zbędną⁴³. W uzasadnieniu projektu ustawy jego twórcy uznali samorząd notarialny za: „zbędny, albowiem notariusze i pracownicy notarialni powinni być pracownikami państwowymi podlegającymi nadzorowi służbowemu Ministra Sprawiedliwości, a poza tym będą mieli całkowitą możliwość zrzeszenia się w ramach związku zawodowego pracowników państwowych”⁴⁴.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Fryderyk Zoll (1865–1948), prawnik, profesor i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, oraz wieloletni członek Polskiej Akademii Umiejętności. Studiował na uniwersytetach w Lipsku, Halle, Getyndze oraz Paryżu. W latach 1890–1897 r., pracował w Ministerstwie Handlu w Wiedniu.

³⁹ Zob. szerzej F. Zoll, *Prawo cywilne w zarysie. Prawo rzeczowe*, t. II, Kraków 1947.

⁴⁰ E. Borkowska-Bagińska, *op. cit.*, s. 141–142.

⁴¹ Dziennik Ustaw z 1951 r., nr 36, poz. 276.

⁴² Ustawa ta dzieliła się na 15 rozdziałów i liczyła 64 artykuły. Uchwalona ustawa zlikwidowała całkowicie instytucję wolnego notariatu w Polsce, a co za tym idzie również samorząd notarialny. Notariusze jako urzędnicy państwowi mogli się zrzeszać w ramach istniejącego już związku zawodowego urzędników państwowych. Państwowe Biura Notarialne były organami państwowymi, działającymi pod nadzorem Ministerstwa Sprawiedliwości. W okresie obowiązywania ustawy z 1951 r. czynności notarialne uzupełniano czynnościami sądowymi w postępowaniu spadkowym, nakazowym i upominawczym, natomiast w 1964 r. państwowemu notariatowi przekazano prowadzenie ksiąg wieczystych.

⁴³ A. Oleszko, *op. cit.*, s. 49.

⁴⁴ *Ibidem*.

Minister Sprawiedliwości ustalał również ilość państwowych biur notarialnych oraz plan ich rozmieszczenia. Kierownictwo biura sprawował notariusz, wyznaczony przez Ministra Sprawiedliwości, minister także wyznaczał zastępcę notariusza do pełnienia czynności notarialnych w razie nieobecności notariusza, innej przeszkody w pełnieniu przez niego czynności notarialnych lub nie obsadzenia stanowiska notariusza. Zgodnie z art. 5 § 2 ustrój notariatu oparty był na następujących zasadach: notariat stał się organem państwowym, działającym w postaci państwowych biur notarialnych pod nadzorem ministra; notariusze oraz pracownicy notarialni byli pracownikami państwowymi; na notariuszu ciążyły szczególne obowiązki w stosunku do Państwa Ludowego i jego instytucji, w zakresie obowiązywania przestrzegania prawa, obowiązującego w Państwie Ludowym oraz prawa i zasad współżycia społecznego⁴⁵. Notariuszy mianował, przenosił na inne miejsce służbowe oraz zwalniał Minister Sprawiedliwości. Czynności notarialnych dokonywało się w lokalu państwowego biura notarialnego, natomiast poza tym lokalem czynność notarialna mogła być dokonana, jeżeli tego wymagał charakter czynności albo jeżeli strona z usprawiedliwionych przyczyn nie mogła stawić się do państwowego biura notarialnego.

Artykuł 11 § 1 stanowił, że na stanowisko notariusza mógł być mianowany ten, kto dawał rękojmię należytego wykonywania obowiązków notariusza w Polsce Ludowej; posiadał obywatelstwo polskie i korzystał w pełni z praw publicznych i obywatelskich praw honorowych oraz miał pełną zdolność do czynności prawnych; był nieskazitelnego charakteru; ukończył wyższe studia prawnicze; złożył egzamin notarialny. Minister Sprawiedliwości określał także w drodze rozporządzenia zakres egzaminu notarialnego, tryb jego przeprowadzania i skład komisji egzaminacyjnej. Wymagań złożenia egzaminu notarialnego nie stosowało się do: profesorów i docentów nauk prawnych w polskich państwowych szkołach wyższych; osób posiadających kwalifikacje wymagane do wpisu na listę adwokatów; pracowników organów zastępstwa prawnego, którzy pozostawali w służbie referendarskiej; osób, które zajmowały stanowiska sędziowskie lub prokuratorskie w powszechnym wymiarze sprawiedliwości lub wojskowej służbie sprawiedliwości albo też stanowiska sędziowskie w sądach ubezpieczeń społecznych, bądź stanowiska rzecznika interesu publicznego lub jego zastępców przy Trybunale Ubezpieczeń Społecznych; osób, które posiadały kwalifikacje sędziowskie i zajmowały stanowiska prezesa, wiceprezesa lub radcy do spraw orzecznictwa w państwowych komisjach arbitrażowych; osób, które pozostawały w służbie referendarskiej na stanowiskach związanych z pracami ustawodawczymi w biurach (departamentach, wydziałach) prawnych państwowych władz naczelných. Notariusz obowiązany był także wiernie słu-

---

⁴⁵ *Ibidem.*

żyć Polsce Ludowej, czuwać nad zgodnością z prawem dokonywanych czynności notarialnych, obowiązki swe wypełniać sumiennie i gorliwie, dochować tajemnicy służbowej oraz w postępowaniu swym kierować się zasadami godności, uczciwości i sprawiedliwości społecznej.

Artykuł 18 ustawy stanowił, że notariusz jest pracownikiem państwowym. Był to pierwszy krok do uformowania koncepcji systemu, w którym notariusz stawał się bardziej jednym z nadzorców, powoływanych do ochrony interesu państwowego, wykorzystywanym również przez administrację jako poborca podatkowy⁴⁶. Zmiany warunków ekonomicznych w kraju, a przede wszystkim postępujące ograniczenie prawa własności, przejmowanie nieruchomości na własność Państwa powodowały zdecydowane ograniczanie podstawowych zadań notariuszy, wobec czego kolejnymi aktami prawnymi dodano państwowym biurom notarialnym prowadzenie postępowania nakazowego i upominawczego⁴⁷.

Do zakresu działań państwowych biur notarialnych, zgodnie z art. 21, należało sporządzanie aktów notarialnych, sporządzanie poświadczeń, doręczanie oświadczeń, spisywanie protokołów w przypadkach prawem przewidzianych, sporządzanie protestów weksli, czeków, warrantów i innych dokumentów, przyjmowanie na przechowanie dokumentów, wykonywanie w postępowaniu spadkowym czynności prawem przewidzianych, sporządzanie wypisów, odpisów i wyciągów, sporządzanie na żądanie stron projektów, aktów oświadczeń i dokumentów, dokonywanie innych czynności zleconych przez prawo. Artykuł 41 ustawy stanowił, że w miastach i gminach, w których nie było państwowych biur notarialnych, prezydium miejskich i gminnych rad narodowych dokonywały następujących czynności notarialnych: sporządzały dla osób zamieszkałych na obszarze danego miasta lub gminy poświadczenia zgodności odpisu z dokumentem, poświadczały własnoręcznie podpis na dokumencie z wyjątkiem dokumentów, dotyczących czynności prawnych, oraz poświadczały pozostawanie przy życiu lub w określonym miejscu osoby zamieszkałej na obszarze danego miasta lub gminy.

Zakres obowiązków wkrótce uległ rozszerzeniu, gdyż 18 lutego 1955 r., został wydany dekret o przekazaniu państwowym biurom notarialnym niektórych dotychczasowych czynności notarialnych⁴⁸. Państwowym biurom notarialnym przekazano obowiązki wydawania nakazów zapłaty w uproszczonych postępowaniach cywilnych, mianowicie w postępowaniu nakazowym i postępowaniu upominawczym. Notariusze mogli

---

⁴⁶ S. Serafin, *Przeobrażenia notariatu polskiego*, „Rejent”, nr 1, 1991., s. 7.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 8.

⁴⁸ Dziennik Ustaw z 1955, nr 9, poz. 56.

także przyjmować oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku w postępowaniu spadkowym⁴⁹.

Po wejściu w życie wszystkich zmian i koncepcji z 1951 r., notariusz stał się urzędnikiem państwowym o bardzo dziwnym statusie, posiadał on elementy prawne sędziego, urzędnika administracji państwowej i osoby zaufania publicznego⁵⁰. Wprowadzenie w latach sześćdziesiątych kodyfikacji podstawowych gałęzi prawa z punktu widzenia rozwoju prawa i jego koncepcji, stanowiło znaczące wydarzenie w powojennej Polsce⁵¹. Oznaczało to zamknięcie okresu, w którym obowiązywały ze względu na zmiany ustrojowe regulacje doraźne, tymczasowe, a wielu przypadkach restryktywne i represyjne⁵². Wprowadzenie nowych regulacji otwierało nową epokę w dziejach prawa, traciło bowiem moc obowiązującą ustawodawstwo II Rzeczypospolitej. Porządek prawa państwowego, ustalony normami i zasadami Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalonej przez Sejm Ustawodawczy 22 lipca 1952 r.⁵³, został zachowany generalnie w okresie wielkich kodyfikacji prawa cywilnego, karnego i procedury cywilnej i karnej⁵⁴.

Przez cały okres obowiązywania ustawy prawo o notariacie z 1951 r., dostrzegano zarówno w doktrynie, jak i praktyce potrzebę reformy ustrojowej notariatu. Organizacja notariatu w coraz większym stopniu nie odpowiadała współczesnym potrzebom usługowym. Mam tutaj głównie na myśli potrzeby gospodarcze, handlowe i ekonomiczne. Poprawa funkcjonowania notariatu, sprawność dokonywanych w obrocie gospodarczym czynności notarialnych, stała się głównym powodem kolejnych prób reformy ustawy Prawo o notariacie. Przedstawiciele notariuszy z całego kraju wielokrotnie spotykali się

⁴⁹ A. Lityński, *op. cit.*, s. 92.

⁵⁰ S. Serafin, *op. cit.*, s. 8.

⁵¹ D. Makiła, *Historia prawa w Polsce*, Kraków 2008, s. 598.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Dziennik Ustaw z 1952 r., nr 33, poz. 232; W rozdziale II Konstytucji dotyczącym ustroju społeczno-gospodarczego ustawa zasadnicza stanowiła o budowie tzw. socjalizmu. Konstytucja wprowadzała, na wzór radziecki, zróżnicowane formy własności. Najważniejsze z nich było tzw. mienie ogólnonarodowe, własność państwowa, o której mówił artykuł 8 konstytucji. Handel zagraniczny stał się monopolem państwowym. Natomiast własność spółdzielcza stała się niższą niż państwowa formą własności, ale była traktowana jako własność społeczna. Według konstytucji, państwo miało udzielać szczególnego poparcia i pomocy spółdzielniom produkcyjnym, ponieważ traktowano je jako formę gospodarki zespolonej. Własność indywidualna miała być chroniona w ramach aktualnie obowiązującego ustawodawstwa. Oprócz ustawodawstwa duże znaczenie miały restrykcyjne przepisy podatkowe oraz ograniczające możliwość inwestowania. Konstytucja przewidywała również inną formę własności. Była to tzw. własność osobista obywateli, która nie dotyczyła środków produkcji (art. 13). Konstytucja tylko formalnie przewidywała ochronę tej formy własności. Również ta forma mogła być ograniczona przy zastosowaniu przez władze własnych interpretacji. Konstytucja odsyłała do obowiązującego ustawodawstwa, które w każdej chwili mogło być zmienione na niekorzyść obywateli.

⁵⁴ D. Makiła, *op. cit.*, s. 598.

i toczyli trudne dyskusje nad propozycjami zmian ustawowych i środków w celu wprowadzenia ich w życie.

